

УДК 373.2.015.31:172.15:373.24(477)“19/20...”

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.4.26>

Т. І. ЛУШПАЙ

аспірантка, Миколаївський національний університет

імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

Електронна пошта: tany1995luspa@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7976-3761>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ОСНОВ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті розглянуто проблему патріотичного виховання дітей дошкільного віку в період кінець ХІХ початок ХХ століття; на основі аналізу словникових джерел висвітлено сутність поняття «патріотизм». Розглянуто основні педагогічні дослідження щодо виховання патріотизму у дітей дошкільного віку. Розглянуто зміст основних нормативно правових документів (Закон України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Радянська педагогічна доктрина, Національна доктрина розвитку освіти, Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2020–2025 роки, Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді) щодо патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Визначено основні звання патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку серед яких: виховання любові до рідного міста, краю, землі, її природних багатств та краси на підставі їх емоційного оцінювання дітьми та відчуття особистісно-цінними; формування умінь та навичок етичної поведінки, що історично є характерними для українського народу на підставі сприйняття явищ добра, краси, справедливості; формування почуття поваги до культурних цінностей рідного народу та його традицій на підставі відчуття приналежності до цих цінностей; формування почуття власної гідності як представника свого народу; активізація в дитини намірів та бажання у майбутньому захищати рідну землю та її інтереси завдяки появі почуття гідності та відчуття себе належним до українського народу; толерантне ставлення до представників інших національностей. Визначено, що саме у зазначений період (кінець ХІХ початок ХХ століття) відбулось становлення та розвиток напрямку патріотичного виховання дітей дошкільного віку, вагоме значення для процесу формування патріотизму в дітей особливе значення відігравав заклад дошкільної освіти.

Ключові слова: патріотичне виховання, виховання патріотичних почуттів, патріотизм, розвиток дошкільної освіти, національні ідеї, дошкільне виховання.

Вступ. У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна відстоює свободу й територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває патріотичне виховання особистості. Сензитивним для формування основ патріотизму є дошкільний вік, адже тоді відбувається формування свідомості, інтенсивно розвиваються почуття та емоції. Розбудова Української держави, інтеграція і глобалізація соціальних, економічних та культурних процесів вимагають кардинального оновлення національної освіти України.

В галузі дошкільної освіти в Україні в контексті формування почуття патріотизму почали відбуватись суттєві зміни наприкінці ХІХ на початку ХХ століття. У цей період були створені українськомовні дошкільні заклади, окреслено завдання й зміст освітньої роботи в них, розроблено навчально-методичне забезпечення. Метою виховання в дошкільних закладах визначалися всебічний розвиток дітей і вихо-

вання в них любові й відданості Батьківщині.

Проблемі виховання патріотизму у дітей дошкільного віку присвячено чимало наукових розвідок діячів культури, педагогів та письменників України, таких, як: Л. Українка, Т. Шевченко, Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Проблему формування почуття патріотизму в контексті виховання дітей дошкільного віку в душі українського патріотизму розглядають українські дослідники: О. Вишневський, Т. Гавлітіна, М. Качур, Г. Коваль, В. Кузь, В. Кузьменко, В. Матяшук, М. Стельмахович.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо ж поняття «патріотизм», у словникових джерелах. Енциклопедичний словник подає поняття «патріотизм» у двох значеннях: «по-перше, коли у кочових племен почуття суспільної солідарності збігалось з почуттям сімейним, тобто це піклування про свою родину, общину, плем'я; по-друге, патріотизм отримує свою назву і стає

любов'ю до рідної землі, що характеризується прив'язаністю до рідних місць, що у сьгоднішньому значенні визначається як патріотичні почуття до рідної землі» [Філософський 2002 : 36-38]. Натомість у Малій енциклопедії етнодержавознавства визначено патріотизм як «синтетичне явище, що відображає все незаперечно цінне з історії української державності та базується на національній свідомості й повазі до інших народів, їх землі та культури» [Мала 1996 : 89]. У філософському словнику поняття патріотичне виховання розглядається як «виховання, змістом якого є любов до Вітчизни, відданість, гордість за її минуле й сучасне прагнення захищати інтереси Батьківщини. Це визначення актуалізує роль патріотичного виховання, оскільки саме через активну діяльність людини на користь суспільства виявляються її справжні почуття» [Філософський 2002 : 358].

У контексті дослідження варто згадати монографію К. Назаренко «Патріотичне й інтернаціональне виховання дітей дошкільного віку» (1979) [Назаренко], зокрема, корисними є рекомендації автора щодо відповідності форм і методів психологічним і віковим особливостям розвитку дошкільників, а також механізмів формування «Я»-концепції. Слушною є думка щодо важливості звернення педагогів до джерел української духовності, тобто народних казок, оповідань, віршів, фрагментів художніх творів, а також ретельної підготовки вчителів до занять, зокрема розроблення планів-конспектів виховних заходів.

Зокрема, В. Сухомлинський у працях «Народження громадянина», «Батьківська педагогіка», «Як виховати справжню людину», «Серце віддаю дітям» висвітлював проблему формування патріотизму в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, він доводив, що в основі патріотичного почуття лежить почуття господаря власної землі, яке закладається з дитинства. Серед засобів патріотичного виховання педагог відстоював доцільність застосування рідної мови, природи, моральної поведінки людей, творів мистецтва, творів усної української народної творчості, традицій та звичаїв, культури та історії українського народу. Він підкреслював значення українських народних прислів'їв, приказок, народних афоризмів, етичних повчань.

Отже, в основі підходу В. Сухомлинського до патріотичного виховання лежала ідея про те, що, розвинувши свої соціальні та громадянські почуття, діти повинні піднятися до глибокого осмислення свого громадянського обов'язку, своїх обов'язків перед народом, перед Батьківщиною.

Згідно із радянською педагогічною доктриною формування патріотичного світогляду проходило низку етапів – від початкового, зародкового уявлення до глибокого, теоретично осмисленого усвідомлення свого місця у світі, у житті країни. І першим етапом був саме дошкільний вік, адже саме дошкільні роки, коли закладаються основи таких почуттів, як любов до людей, до праці, до рідної природи, до Батьківщини. Здатність любити, співпереживати – джерела формування почуттів радянського патріотизму. Виховання в дітей дошкільного віку основ морально-політичних почуттів та інтернаціоналізму поєднувало завдання пізнавального й виховного характеру. З метою формування в них почуттів необхідно передусім розширити світогляд відповідними знаннями, сформувати в них певні уявлення про суспільні явища і процеси. Для формування основ патріотичних й інтернаціональних почуттів, окрім накопичення в дітей певних знань та уявлень, варто впливати на їхні почуття, формувати в них позитивне ставлення до явищ і процесів, суспільних подій, представників різних національностей. Як відомо, почуття формуються в процесі ігрової, трудової, навчальної діяльності. В основі їх лежать потреби, пов'язані зі стосунками між людьми [Каплуновська].

Уже в дошкільні та перші шкільні роки у дітей формуються основи світогляду – розуміння своєї належності до людей праці, перші уявлення про країну, про те, що таке добре і що таке погано.

Курс на демократизацію, який було розпочато в період перебудови, набув продовження в Україні після проголошення її незалежності. Кардинальні зміни в галузь освіти внесли закони про освіту й мову, а також концепції дошкільного виховання, оновлені навчальні програми, підручники, посібники.

Найважливішим освітянським документом стає Закон України «Про освіту», прийнятий у 1991 р., зі змінами та доповненнями,

внесеними в 1994 і 1996 рр. У цьому законі освіту проголошено пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного й культурного розвитку суспільства. Визначено мету, завдання, принципи освіти, що передбачає всебічний розвиток особистості, яка вважається найвищою цінністю суспільства. У час демократичних змін постає завдання виховувати громадян-патріотів, здатних до свідомого суспільного вибору, розвинених інтелектуально, культурно, високо кваліфікованих [Закон 1996]

Закон України «Про освіту» (ст. 6) однією із засад державної політики у сфері освіти декларує «виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій» [Закон 2017 : 380].

Завдання виховання дітей на етапі дошкільного дитинства конкретизуються у Законі України «Про дошкільну освіту» (ст. 7):

«Завданнями дошкільної освіти є:

– збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини;

– виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, рідної мови, та регіональних мов або мов меншин, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля;

– формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду...» [Закон 2001 : 259].

Зокрема у Національній доктрині розвитку освіти (2001) наголошується на необхідності «здійснення виховання на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпеченні різнобічного розвитку, гармонійності і цілісності особистості, розвитку її здібностей, талантів та обдарувань, збагаченні на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, вихованні громадянина, що здатний до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України» [Національна 2001].

Інтеграція дітей у сучасне суспільство проходить через засвоєння ними системи загальнолюдських та національних цінностей, зміст яких складає оволодіння способами дій з речами, оволодіння системою соціальних вза-

ємин, побудову чуттєвої картини світу, усвідомлення характеру та значення колориту рідної землі, національних багатств українського народу та його багатовікової культури. Тому одними із найважливіших дошкільної освіти є виховання у дітей любові до рідної землі, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля. Реалізація цих завдань об'єктивно зумовлюється станом економічного, політичного, соціально-культурного розвитку нашої країни, тенденціями та характером її стратегій щодо всебічного наближення до більш розвинутих та успішних країн світу, зокрема, завдяки врахуванню широко відомого принципу «вільна людина – розвинене громадянське суспільство – сильна держава».

Вирішення завдання розбудови України, як сильної держави, значною мірою залежить від процесу виховання дітей та молоді. На виконання цього завдання спрямований один з провідних соціальних інститутів – інститут освіти та дошкільні навчальні заклади як соціальні організації, що функціонують у його межах. Саме ЗДО України в наш час покликані забезпечувати основні права дитини на її здоров'я, повноцінний розвиток, розкриття нею своїх здібностей; створювати умови для формування її індивідуальної «Я-концепції» та особистісних якостей. Але особливого значення набуває проблема формування почуття патріотизму в дитини, що є важливою для збереження стабільності, подальшого процвітання України та успішного її входження в єдиний європейський простір. Створення в сучасних закладах дошкільної освіти нашої держави педагогічно виважених умов для формування почуття патріотизму в дітей може здійснюватися шляхом врахування двох основних чинників: досягнень сучасної педагогічної науки та надбань вітчизняної педагогічної спадщини.

На сучасному етапі робота з дітьми в закладах дошкільної освіти передбачає сприяння процесу становлення в майбутньому самодостатнього громадянина-патріота України, що має свідоме та бережне ставлення до оточення та довкілля, спроможного у випадку необхід-

ності захищати свою рідну землю; формування почуття патріотизму в дошкільників як стійкої соціально зумовленої та за характером переживання усвідомленої дитиною її емоційної реакції на об'єкти і процеси навколишнього середовища, що мають патріотичне значення. Ця емоційна реакція повинна являти собою структурну складову патріотичної свідомості дитини, вона має активно формуватися, та за рівнем сформованості в межах індивідуальної «Я-концепції» кожного дошкільника відповідати етапу раннього етнічно-територіального самоусвідомлення.

Відповідними завданнями патріотичного виховання в ЗДО є виховання любові до рідного міста, краю, землі, її природних багатств та краси на підставі їх емоційного оцінювання дітьми та відчуття особистісно-цінними; формування умінь та навичок етичної поведінки, що історично є характерними для українського народу на підставі сприйняття явищ добра, краси, справедливості; формування почуття поваги до культурних цінностей рідного народу та його традицій на підставі відчуття приналежності до цих цінностей; формування почуття

власної гідності як представника свого народу; активізація в дитини намірів та бажання у майбутньому захищати рідну землю та її інтереси завдяки появі почуття гідності та відчуття себе належним до українського народу; толерантне ставлення до представників інших національностей.

На сучасному етапі розвитку освіти в закладах дошкільної освіти патріотичне виховання дошкільників здійснюється відповідно до Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2020–2025 роки, Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та інших документів, що унормовують діяльність закладів дошкільної освіти.

Результати й висновки. Отже, саме у зазначений період (кінець XIX початок XX століття) відбулось становлення та розвиток напряму патріотичного виховання дітей дошкільного віку, вагоме значення для процесу формування патріотизму в дітей особливе значення відігравав заклад дошкільної освіти. Саме в ньому відбувається початковий етап соціалізації особистості, здійснюється підготовка дитини до самостійного громадянського життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про дошкільну освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2001. № 49. С. 259
2. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. С. 380.
3. Закон України «Про освіту». Київ: Генеза, 1996. 36 с.
4. Каплуновська О. М. Патріотичне та інтернаціональне виховання: особливості організації з дітьми дошкільного віку. Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. 2011. URL: http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip5.html. (дата звернення 30.12.2022)
5. Мала енциклопедія державознавства. НАН України Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. Київ : Довіра: Генеза, 1996. 942 с.
6. Назаренко К. В. Патріотичне й інтернаціональне виховання дітей дошкільного віку. Київ: Радянська школа, 1979. 167 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Київ: Шкільний світ, 2001. 24 с.
8. Філософський енциклопедичний словник. Гол. ред. В.І.Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
9. Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон; [под редакцией профессора И. Е. Андреевского]. Санкт-Петербург: типография Акционерного Общества Брокгауз-Ефрон. Т.23. 1898. 474 с.

REFERENCES

1. Law of Ukraine On The Safety of Education. (2001) Vidomosti Verkhovni Radi (VVR). № 49. pp. 259 [in Ukrainian].
2. Law of Ukraine On Osvita. (2017) Vidomosti Verkhovni Radi (VVR). № 38–39. ph. 380. [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine On Osvita. (1996). Kyiv: Yeneza, [in Ukrainian].
4. Kaplunovska O. M. (2011). Patriotychnе ta internatsionalne vykhovannia: osoblyvosti orhanizatsii z ditmy doshkilnoho viku. [Patriotic and international education: features of the organization with children of preschool age] *Elektronnyi zbirnyk naukovykh prats Zaporizkoho oblasnoho instytutu pisljadiplomnoi pedahohichnoi osvity*. [Electronic collection of scientific works of Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education] 2011. URL: http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip5.html. (data zvernennia 30.12.2022)
5. NAN Ukrainy Instytut derzhavy i prava im. V.M.Koretskoho (1996). *Mala entsyklopediia derzhavoznavstva*. [Small Encyclopedia of State Studies]. Kyiv : Dovira: Heneza [in Ukrainian].

6. Nazarenko K. V. (1979) *Patriotychne y internatsionalne vykhovannia ditei doshkilnoho viku*. [Patriotic and international education of children of preschool age]. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

7. Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy u XXI stolitti (2001). [National doctrine of education development of Ukraine in the XXI century] Kyiv: Shkilnyi svit [in Ukrainian].

8. Shynkaruk V.I. (Ed.) (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk*. [Philosophical Encyclopedic Dictionary.] Kyiv: Abrys [in Ukrainian].

9. Andreevskogo I. E., Brokgauz F. A., I. A. Efron (Eds.) (1989). *Enciklopedicheskij slovar'* [Encyclopedic dictionary] (Vol. 23). Sankt-Peterburg : tipografiya Akcionernogo Obshchestva Brokgauz-Efron [in Russia].

T. I. LUSHPAY

Postgraduate Student, Mykolaiv National University

named after V. O. Sukhomlynskyi, Mykolaiv, Ukraine

E-mail: tany1995luspa@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7976-3761>

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EDUCATION OF THE FUNDAMENTALS OF PATRIOTISM OF SENIOR PRE-SCHOOL STUDENTS IN PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE (END OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY)

The article examines the problem of patriotic upbringing of preschool children in the late 19th and early 20th centuries; based on the analysis of dictionary sources, the essence of the concept of “patriotism” is highlighted. The main pedagogical studies on the education of patriotism in preschool children are considered. The content of the main regulatory and legal documents (Law of Ukraine “On Education”, “On Preschool Education”, Soviet Pedagogical Doctrine, National Doctrine of Education Development, Strategy of National-Patriotic Education of Children and Youth for 2020-2025, Concept of National-Patriotic Education of Children and youth) regarding the patriotic upbringing of preschool children. The main titles of patriotic education of older preschool children are defined, including: education of love for the native city, the region, the land, its natural wealth and beauty based on their emotional evaluation by children and the feeling of personal value; formation of abilities and skills of ethical behavior, which are historically characteristic of the Ukrainian people based on the perception of the phenomena of goodness, beauty, and justice; forming a sense of respect for the cultural values of the native people and their traditions based on a sense of belonging to these values; forming a sense of self-worth as a representative of one’s people; activation of the child’s intentions and desire to protect the native land and its interests in the future thanks to the emergence of a sense of dignity and a sense of belonging to the Ukrainian people; tolerant attitude towards representatives of other nationalities. It was determined that it was in the specified period (the end of the 19th and the beginning of the 20th century) that the formation and development of the direction of patriotic education of preschool children took place, and the institution of preschool education played a significant role in the process of forming patriotism in children.

Key words: patriotic education, education of patriotic feelings, patriotism, development of preschool education, national ideas, preschool education.